

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

Marina Kovačević

Ekonomska sociologija Georga Simmela

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: dr. sc. Jasminka Lažnjak, izv. prof.

Zagreb, veljača 2013.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Simmelova sociologija	2
3. Nastanak, tema i struktura <i>Filozofije novca</i>	4
4. Simmelova teorija vrijednosti	6
4.1. Razmjena kao ključni primjer interakcije i socijalizacije.....	8
5. Analiza novca.....	9
5.1. Novac i vrijednost	9
5.2. Dvostruka uloga novca	10
5.3. Ostale funkcije novca.....	11
5.4. Novac kao <i>apsolutno sredstvo</i>	12
5.4.1. Vrijednosni plus novca	12
5.4.2. Superadditum bogatstva	13
5.5. Uloga povjerenja u ekonomskom životu	14
6. Uloga novca u razvoju individualne slobode	15
7. Racionalizacija i intelektualizacija života	17
8. Tragedija moderne kulture	18
9. Zaključak.....	19
10. Literatura	21
11. Sažetak	22

1. Uvod

Georg Simmel u sociologiji zauzima posebno mjesto jer se uz Maxa Webera i Emila Durkheima ubraja u klasike sociologije koji su svojim radom značajno utjecali na razvoj i utemeljenje moderne sociologije. Pojam koji se najčešće veže uz Simmela je formalna sociologija, jedan od glavnih socioloških pravaca. U određenom se smislu Simmela može smatrati utemeljiteljem formalne sociologije jer je između ostalog zaslužan za njen naziv budući da je smatrao da je glavni zadatak sociologije proučavanje formi (odn. oblika) društvenog života.

Za bolje razumijevanje Simmelovog opusa i rada valja u kratkim crtama prikazati njegov biografski i intelektualni profil. Georg Simmel je rođen 1858. godine u Berlinu kao najmlađi od sedmero djece u buržoaskoj obitelji židovskog podrijetla. Na Sveučilištu u Berlinu je između ostalog studirao i filozofiju iz koje je 1881. godine stekao doktorat s tezom o Kantu. Nakon toga ostaje na Sveučilištu najprije kao privatni docent, a kasnije i kao izvanredni profesor. Poznato je da je Simmel bio odličan predavač te je privlačio velik broj studenata. Redovnu profesuru stječe tek 1914. godine na Sveučilištu u Strasbourgu. Sudjelovao je u osnutku Njemačkog sociološkog društva, zajedno s Weberom i Tönniesom. Poznat je i po vrlo raznovrsnom tematskom opusu: *Filozofija novca* (1900), *Metropola i život duha* (1903), *Kant* (1904), *Sociologija. Istraživanja o oblicima podružljavanja* (1908), *Društvenost* (1910), *Konflikt moderne kulture* (1918) itd. U akademskoj karijeri je uvijek iznova nailazio na prepreke koje su posljedica i izraz latentnog antisemitizma koji je u to vrijeme vladao u Njemačkoj. Simmel je umro 1918. godine u dobi od 60 godina.

Iako se Simmel ubraja među formalne sociologe, vidjeli smo da je po svojoj osnovnoj djelatnosti bio filozof, a ta je činjenica veoma važna za shvaćanje njegove sociologije (Lukić, 1987:49) o kojoj će u idućem poglavlju biti riječ.

Baveći se raznim oblicima društvenog života Simmel se dotiče i ekonomije, odnosno ekonomske sociologije. To je činio tako što je o ekonomskim pojavama raspravljao često u sklopu kakve neekonomske pojave koja ga je zanimala (Swedberg, 2006:21). U skladu s tim ovaj diplomski rad nosi naslov *Ekonomska sociologija Georga Simmela* i temeljit će se prvenstveno na njegovom vjerojatno najpoznatijem djelu *Filozofija novca*. Unatoč naslovu koji nas navodi da ovo djelo svrstamo među filozofske radove, važno je napomenuti da je ono ujedno i temelj teorijskih radova ekonomske sociologije. Simmel, prema tome, spada među najznačajnije, ali i zanemarene ličnosti klasične ekonomske sociologije. Polazeći od *Filozofije*

novca u ovom radu ću se osvrnuti i analizirati glavne postavke i sociološka pitanja koja se tiču novca kao društvenog fenomena i sredstva razmjene. Budući da je Simmelova teorija novca u sociologiji dosad relativno zanemarena i o samom se autoru piše relativno malo, osobito u Hrvatskoj, moja je namjera pokazati relevantnost Simmelove teorije za suvremenu ekonomsku teoriju te kako je ovaj autor 'esejističkim' pristupom objasnio nastanak, ulogu i društvenu moć novca te temeljnu strukturu modernog društva koja se odražava upravo u novcu. *Filozofija novca* je opsežna knjiga u kojoj Simmel na originalan način analizira fenomene modernog društvenog razvoja na temelju jedne zanimljive teorije novca.

2. Simmelova sociologija

Da bi se shvatile glavne postavke Filozofije novca, važno je najprije nešto reći o Simmelovoj sociologiji. U središtu njegove sociološke teorije stoji, kao što sam već spomenula, formalna sociologija. Sama suština te posebne vrste sociologije najjasnije je prikazana upravo u Simmelovom djelu. Njegovo poimanje predmeta sociologije u uskoj je vezi s njegovom osnovnom filozofskom postavkom o razlikovanju oblika od sadržaja. Kao kantovac tu je ideju preuzeo od samog Kanta koji je razlikovao oblik (formu) od sadržaja (materije) saznanja (Lukić, 1987:48). Simmelova je namjera bila tu Kantovu postavku prenijeti u sferu društvenih nauka, doduše, u izmijenjenom obliku tako što za razliku od Kanta „ne shvaća forme kao sasvim gotove unaprijed, prije iskustva, i potpuno nezavisne od njega, već kao plod dugog razvoja ljudske psihe koje trpe utjecaj iskustva kojemu prethode“ (Lukić, 1987:48-49). Prema Simmelu, društvo je mreža interakcija među pojedincima radi ostvarenja svojih ciljeva, a zadatak sociologije je da proučava oblike tih interakcija. Primjeri oblika koje je proučavao i sam Simmel su npr. konkurencija, tajna, sukob, nadređenost i podređenost. Sadržaji mogu biti porivi, interesi, ciljevi ili psihička stanja. Sadržaji se bez oblika ne mogu realizirati, a oblici bez sadržaja ne mogu opstati. Međutim, Simmelovo razlikovanje oblika i sadržaja nije uvijek najjasnije. No suština je jasna: „Formalna sociologija izvlači oblik iz heterogenosti sadržaja društvenosti. Ona nastoji da pokaže kako potpuno različiti interesi i ciljevi, koji nastaju u određenim udruživanjima osoba, kao i društveni oblici i interakcije u kojima se ti interesi i ciljevi ostvaruju, mogu da budu potpuno identični“ (Marinković, 2008:47). Isto tako, identični ciljevi i interesi (npr. ljubav) mogu se manifestirati u različitim oblicima (brak, partnerska veza, prostitucija). Pravi predmet sociologije je da utvrdi

postojanje oblika društvenog života i da pronade općevažeca pravila koja određuju ponašanje pojedinca. Ukupnost društvenih oblika čini ono što nazivamo *društvom*.

Najveći dio svoga rada Simmel je posvetio istraživanju upravo tih oblika, odnosno pojedinih društvenih pojava poput društvenih skupina ili grupa, sukoba, religije, tajnih udruženja, društvenosti itd.

Nadalje, Simmel je poput Durkheima bio zaokupljen problemom društvene diferencijacije. O tome svjedoči njegovo djelo pod nazivom *Društvena diferencijacija* (1890) u kojem iznosi tezu da se s rastućom diferencijacijom i razvojem društva razvija i proces individualizacije. Simmel uspoređuje primitivna i moderna društva s obzirom na grupnu pripadnost i koheziju argumentirajući kako su veze među pojedincima u primitivnim društvima bile jake jer su ljudi obično živjeli u malim i ograničenim društvima te je njihova cjelokupna ličnost bila uronjena u grupni život. Pojedinaac je u maloj grupi vezan za nju kao za neki organizam i dio je tog organizma, što podsjeća na organicizam Herberta Spencera. Tu je analogiju Simmel često upotrebljavao u proučavanju diferencijacije te je primjenjuje i na pojedince i na društvene totalitete (Frisby, 1984:79). Simmel nastoji pokazati kako grupna kohezija progresivno slabi povlačeći za sobom sve veći razvoj individualnosti, a uzrok tome je upravo sve veća diferencijacija. U sklopu ovog djela je i zanimljiva rasprava o *križanju društvenih krugova*, odnosno skupina. Simmela ovdje osobito zanima utjecaj pripadništva pojedinca raznim skupinama na slobodu i razvoj ličnosti. Kako Kalanj kaže: „Što je pojedinac pripadniji različitim društvenim krugovima to više on proživljava ambivalentni proces individualne emancipacije“ (Kalanj, 2005:224). Drugim riječima, kada pojedinac pripada samo jednoj skupini, a to je bio slučaj u primitivnim društvima, on gubi svoju slobodu i ličnost te je na neki način podčinjen toj skupini „jer trpi njen utjecaj i veze koje ga sputavaju“ (Lukić, 1987:70). Nasuprot tome, ličnost pojedinca se mijenja kada pripada većem broju društvenih skupina (npr. određenoj obitelji, naciji, religiji, profesiji) jer više nije pod izravnim utjecajem bilo koje od tih skupina čime zadobija osjećaj slobode.

Osim toga, Simmel se u nekim radovima, kao što sam već rekla, dotakao i ekonomskih pojava. Bio je zaokupljen širenjem svjetske novčane ekonomije i kulture te njihovog utjecaja na pojedinca i društvo. Svoja promišljanja o toj temi iznosi u djelu *Filozofija novca*, na što ću se usredotočiti u idućem poglavlju.

Ukratko rečeno, Simmel je bio i ostao najpoznatiji po svojim mikrosociološkim analizama društvenih pojava te je u skladu s tim imao dubok i velik utjecaj na razvoj američke

sociološke teorije, osobito u pogledu razvoja Čikaške škole i simboličkog interakcionizma (Ritzer, 1997:30).

3. Nastanak, tema i struktura *Filozofije novca*

Onima koji su se malo intenzivnije bavili Simmelom i njegovim radom poznata je činjenica da je Simmelovoj *Filozofiji novca* prethodio esej pod nazivom *Psihologija novca* iz 1889. godine koji je već sadržavao neke od glavnih ideja i tema koje bi se jedanaest godina kasnije pojavile u *Filozofiji novca* (Frisby, 1984: 93). Može se samo nagađati zašto se Simmel odlučio za promjenu naslova djela jer tu odluku, koliko je poznato, nikada nije obrazložio. Možda je jednostavno shvatio da psihološki pristup analizi novca ipak nije pravi jer ga previše ograničava. Psihologija proučava ljudsko ponašanje i doživljajni svijet, odnosno određeno područje stvarnosti. No budući da je Simmel težio jednom širem tumačenju uloge novca u društvu, intelektualizacije individualnog života i životnih stilova, odabrao je kao polazište filozofsku znanost koja za razliku od psihologije proučava cjelokupnu stvarnost. To potvrđuje i jedan citat u kojem Simmel o *Filozofiji novca* govori kao o „djelu koje nastoji biti filozofija cijelog povijesnog i društvenog života“ (Frisby, 1984:93).

Filozofija novca je mješavina povijesti, ekonomije, sociologije, psihologije i antropologije. Sva se ta područja međusobno isprepliću i spajaju u jednu cjelinu koja čitatelju pruža jedinstvenu sliku modernog društva okruženog kapitalističkom ekonomijom, ekonomijom u kojoj se gotovo sve mjeri novcem. Stoga se Simmel okreće proučavanju novca i obrađuje, između ostalog, dva osnovna sociološka pitanja koja se postavljaju u vezi s novcem: prvo, koje su društvene pretpostavke funkcioniranja novca i drugo, kakav utjecaj novac ima na društvo (Lukić, 1987:78).

„Nijedan cilj ovih ispitivanja nije nacionalnoekonomski“ (Simmel, 2004:6), tvrdi Simmel u predgovoru *Filozofije novca*, nastojeći se odmah na početku ograditi od nacionalne ekonomije. No budući da je Simmel u prvom redu zaokupljen analizom novca koji je i predmet proučavanja ekonomije, sasvim je jasno da u svojoj analizi ne može samo tako zanemariti ekonomsko stajalište. Naprotiv, Simmel u ovoj knjizi, na primjer, pokušava dati ekonomsku definiciju vrijednosti i dokučiti ekonomsku funkciju cijene. Ipak, krajnji cilj i svrha Simmelove analize su filozofski i premašuju ekonomiju. Na temelju novca Simmel želi objasniti razvoj čitavog društva pa i svijeta: „Ako postoji filozofija novca, nje može biti samo

s ove i s one strane ekonomske nauke o novcu: ona može, s jedne strane, da prikazuje pretpostavke koje, smeštene u duševnom ustrojstvu, u socijalnim vezama, u logičkoj strukturi stvarnosti i vrednosti, novcu ukazuju na njegov smisao i na njegovo mesto u praksi. To nije pitanje nastanka novca: jer ovo spada u povijest, ne u filozofiju“ (Simmel, 2004:6).

Što se tiče strukture *Filozofije novca*, knjiga je podijeljena na dva dijela: analitički i sintetički dio. Kao što sam Simmel u predgovoru kaže: „Tako će prvi deo ove knjige opisivati novac polazeći od onih uslova koji su nosioci njegove suštine i smisla njegovog postojanja. Povesnu pojavu novca – čiju ideju i strukturu tako pokušavam da razvijem iz osećanja vrednosti, iz prakse naspram stvari i uzajamnih odnosa ljudi kao njihovih pretpostavki – pratiće drugi, sintetički deo, s obzirom na dejstva na unutarnji svet: na osećanje života individua, na preplitanje sudbina individua, na opštu kulturu“ (Simmel, 2004:6). I analitički i sintetički dio podijeljeni su na tri poglavlja. U prvom, analitičkom dijelu, Simmel analizira suštinu (*Wesen*) novca izvan društvenog života te odnos između vrijednosti i novca. Osobito ga zanima što je vrijednost, kako nastaje i, naposljetku, kako novac dolazi do svoje vrijednosti. Nadalje, raspravlja o supstancijalnoj vrijednosti novca koju novac razvojem ekonomije i razmjene sve više gubi te postaje novac s čisto funkcionalnom vrijednošću. Simmel analizira i samu ulogu novca koja je po njemu dvojaka: novac je, s jedne strane, sredstvo razmjene služi kao simbol za određenu vrijednost, a s druge strane novac ima vrijednost sam po sebi te time postaje odlučujući pokretač razvoja. U drugom, sintetičkom dijelu, Simmel analizira utjecaj novca na društvo, pojedinca i kulturu. Novac se dovodi u vezu s individualnom slobodom. Simmel tvrdi da novac povećava slobodu ličnosti, potiče depersonalizaciju društvenih odnosa i racionalizaciju. Osim toga, novac mijenja čitav stil i ritam života te determinira kulturu u kojoj novac postaje dominantna veza među ljudima otvarajući put od zajednice (*Gemeinschaft*) ka društvu (*Gesellschaft*) (Marinković, 2008:64).

Ukratko rečeno, za Simmela su temeljne strukture modernog društva utjelovljene u novcu. Novcem se sve može kupiti, novac je spona između svih stvari i čitav svijet je zbog novca u neprekidnom pokretu. Iako su kritičari Simmelu često predbacivali nedostatak sistematičnosti u izlaganju, *Filozofija novca* je nedvojbeno važno djelo i izvor koje bi suvremene ekonomiste trebalo potaknuti da se pozabave Simmelom koji je osebnim esejijskim stilom dao jedan cjeloviti prikaz razvoja ljudskog društva i kulturnoantropološko tumačenje funkcije novca kao medija ispunjenja ugovora i kao sredstva plaćanja (Riese, u: Simmel, 2004: 593).

4. Simmelova teorija vrijednosti

Simmel se u *Filozofiji novca*, osobito u analitičkom dijelu, iscrpno bavio pitanjem vrijednosti i nastanka vrijednosti te je u skladu s tim ponudio jednu teoriju vrijednosti koja se može nazvati i subjektivnom. Subjektivna teorija vrijednosti ekonomiju promatra sa stajališta pojedinca i njegove potražnje za proizvodima (Frisby, 1984:98). Kao neokantovac Simmel zastupa poziciju filozofskog relativizma. Relativizam za njega znači „da vrednost nije vezana u istom smislu za same objekte kao boja ili temperatura“ (Simmel, 2004:16). Štoviše, sve su stvari i pojave u uzajamnom odnosu i interakciji: „Filozofsko značenje novca je u tome što je on u praktičnom svetu najpotpunija vidljivost, najjasnija stvarnost formule opšteg bivstva, po kojoj stvari svoj smisao nalaze *jedne kod drugih*, i po kojoj uzajamnost odnosa, u kojima se one kolebaju, čini njihovo bivstvo i takvo-bivstvo“ (Simmel, 2004: 104). Polazeći od takvog stajališta postaje jasno da Simmel vrijednosti ne pripisuje niti joj želi pripisati bilo kakav apsolutni karakter te kao „osnova vrednovanja preostaje samo subjekt“ (Simmel, 2004: 16). Dakle, Simmel je predstavio jednu subjektivnu i relativističku teoriju vrijednosti prema kojoj vrijednost predmeta počiva na subjektivnoj prosudbi odnosno vrednovanju (Deflem, 2003:81).

Vrednovanje je za Simmela psihološki proces, a vrijednost predmeta ne leži u njihovoj suštini i prirodi, već je rezultat individualnog vrednovanja. Drugim riječima, jedan predmet sam po sebi nema vrijednost, ona mu se tek mora pripisati ili kako bi to Simmel rekao: „U kojem god se empirijskom ili transcendentalnom smislu govorilo o „stvarima“, za razliku od subjekta, vrednost ni u kojem slučaju nije njihovo „svojstvo“, nego je to sud o njima koji ostaje u subjektu“ (Simmel, 2004:16). Prema tome, svaki proces vrednovanja pretpostavlja postojanje odnosa između subjekta i objekta i njihovo razlikovanje. No subjekt i objekt nisu oduvijek razdvojeni. Simmel smatra da je postojalo jedno prvobitno stanje čovjeka, koje naziva stanjem indiferencije, u kojem misaono razlikovanje između subjekta i objekta i njihovih oblika i sadržaja još nije postojalo. Do procesa diferencijacije došlo je tijekom povijesnog razvoja ljudske vrste te je u skladu s tim stupanj diferencijacije ili razlikovanja između subjekta i objekta povijesno varijabilan i u uskoj je vezi sa stupnjem cjelokupnog društvenog razvoja (Lichtblau, 2000:14). Stoga Simmel smatra da razlikovanje subjekta i objekta u antici još nije bilo tako snažno kao u moderno doba jer je antici značenje problema slobode bilo nepoznato (Simmel, 2004:17).

Polazna točka u Simmelovoj teoriji vrijednosti je pojam želje, odnosno htijenja jer želja po Simmelu „razbija naivno-praktično jedinstvo subjekta i objekta“ (Simmel, 2004:19). Drugim riječima, Ja percipira neki objekt kao objekt tako što želi posjedovati taj objekt: „Budući da *želimo* ono što još *nemamo* i u čemu još *ne* uživamo, nama se *protivstavlja* njegov sadržaj“ (Simmel, 2004:20). Objekti postaju objektima tek kada ih poželimo. No da bismo poželjeli neki objekt, toj se želji mora suprotstaviti neki otpor. Stoga su, kaže Simmel, osobito poželjni oni objekti koji nam se čine nedostižnima i u kojima ne možemo odmah uživati. Naime, ti se predmeti pojavljuju u „svjetlosti blaženstva i pojačanih draži“ (Simmel, 2004:20). Udaljenost koja stoji između subjekta i objekta određuje poželjnost i vrijednost tog objekta. U Simmelovoj teoriji je vrijednost, prema tome, izraz udaljenosti između subjekta i objekta koja se nastoji prevladati: „Tako ostvareni objekt, okarakterisan rastojanjem od subjekta koje želja subjekta teži koliko da utvrdi toliko i da prevlada – za nas znači vrednost“ (Simmel, 2004:20). Ako se dosad utvrđeno prenese u ekonomsku sferu (u kojoj se Simmel čitavo vrijeme i kreće), može se reći da svako ekonomsko djelovanje izvire iz želje – želje za smanjivanjem udaljenosti između subjekta i željenog objekta, a ekonomska vrijednost nastaje uspoređivanjem jednog objekta s drugim (Swedberg, 1994:215).

Nakon određivanja pojma vrijednosti postavlja se pitanje kako doći do nekog objekta odnosno vrijednosti, tj. kako prevladati udaljenost između subjekta i objekta. Tu Simmel uvodi pojam razmjene. Ekonomska se vrijednost u Simmelovoj relativističkoj teoriji vrijednosti može razviti samo u procesu razmjene. Problem koji se najprije pojavljuje i koji treba riješiti je da dva subjekta žele isti objekt. Jedan subjekt može doći do objekta samo ako ga se ovaj drugi odrekne, a to je moguće samo ako se prvi odrekne jednog drugog objekta koji drugi želi, odnosno „prvi se mora odreći posedovanja ili uživanja u onome što drugi želi, da bi ovoga naveo na odricanje od toga što on poseduje, ali što želi onaj“ (Simmel, 2004:35). Drugim riječima, nužno je uvesti jednu vrijednost da bi se dobila druga vrijednost (Simmel, 2004:35) ili, jednostavnije rečeno, obje strane nešto moraju žrtvovati kako bi postigle svoj cilj i zadovoljile svoju želju za nekim predmetom. To je razlog zašto neki teoretičari Simmelovu teoriju vrijednosti nazivaju i „teorijom žrtve ili žrtvovanja“ (Altmann, 1903:50). Odlučujuće u tom procesu je da su i jedna i druga vrijednost podjednako vrijedne, što znači da udaljenost između subjekta i objekta i snaga želje moraju biti podjednako velike. Dobiva se dojam „kao da su stvari sebi uzajamno odredile vrijednost“ (Simmel, 2004:35).

Nadalje, za određivanje vrijednosti presudno je i da objekt koji drugi subjekt nudi mora imati neku vrijednost i za trećeg. To znači da je objekt koji drugi nudi „ne samo za mene

nego takođe po sebi, tj. takođe za nekog drugog, unekoliko vredan (Simmel, 2004:40). Na taj način nastaje jedna objektivna vrijednost neovisna o želji pojedinca. Bit procesa razmjene je stoga „objektivno merenje subjektivnih vrednosnih procena, ali ne u smisli vremenskog napredovanja, nego tako da i jedno i drugo postoji u jednom aktu“ (Simmel, 2004:40).

Ako su ovi preduvjeti ispunjeni, valja odgovoriti na pitanje zašto bi dva subjekta trebala stupiti u interakciju ili međudjelovanje. Već spomenuti problem odricanja ujedno je i rješenje problema. Ako jedan do objekta može doći samo ako ga se drugi odrekne i ako se prvi istovremeno odrekne nekog drugog objekta, želje se međusobno križaju. To pak znači da dva subjekta moraju stupiti u interakciju kako bi došli do određene vrijednosti. Nastala interakcija ili međudjelovanje može se, dakle, opisati kao razmjena. Na tu će razmjenu, odnosno odricanje obje strane pristati samo ako su objekti jednako vrijedni. Snaga želje prvoga za jednim objektom mora odgovarati snazi želje drugoga za drugim objektom.

4.1. Razmjena kao ključni primjer interakcije i socijalizacije

Ekonomija je za Simmela, najjednostavnije rečeno, sustav razmjene (Frisby, 1984:98). Ona se temelji na razmjeni, a ne na proizvodnji. No Simmel se naravno neće zadržati samo na tome, već proširuje svoje poimanje razmjene. Naime, ne temelji se samo ekonomija na razmjeni. Razmjena je također sastavni dio socijalizacije ili, bolje rečeno, podruštvljavanja. Ona je „jedna sociološka tvorevina *sui generis*, prvobitna forma i funkcija interindividualnog života“ (Simmel, 2004:65). Zaista je, kaže Simmel, svako međudjelovanje ili interakcija razmjena: „A na svako uzajamno dejstvo treba gledati kao na razmenu: svako zabavljanje, svaku ljubav (takođe tamo gde se odgovara drugim osećanjima), svaku igru, svako zgleđanje“ (Simmel, 2004:41).

Proces razmjene Simmelu ustvari omogućava da produbi i pojasni svoju koncepciju društva koja je u njegovim ranijim djelima ostala donekle problematičan pojam (Frisby, 1984:99). Ne samo da je međudjelovanje polazna točka svih društvenih formi, već je razmjena proizvoda „jedna od najčistijih i najprimitivnijih formi ljudskog podruštvljavanja, i to ne tako što je „društvo“ već savršeno, pa onda dolazi do razmenskih akata unutar njega, nego je sama razmena jedna od funkcija koje iz puke naporedosti individua ostvaruju njihovu unutrašnju povezanost, društvo [...]“ (Simmel, 2004:165). Prema tome, „društvo nije ništa

drugo do sažetost ili opšti naziv za ukupnost tih specijalnih uzajamnih veza“ (Simmel, 2004:165). Ukratko rečeno, društvo čini ukupnost ljudskih veza i međudjelovanja pojedinaca.

U idućem poglavlju naglasak će biti na novcu i njegovoj ulozi, a zasad možemo zaključiti da Simmel kao zagovornik relativizma zastupa subjektivnu teoriju vrijednosti dok objektivnu teoriju vrijednosti u obliku Marxove radne teorije odlučno odbacuje. Time ujedno negira i metalističku teoriju novca jer su kvaliteta novca i materijal od kojeg je izrađen za njegovo funkcioniranje potpuno nevažni (Preisinger, 2007:16).

5. Analiza novca

5.1. Novac i vrijednost

Dosad smo vidjeli zašto i kako dolazi do međudjelovanja dvaju subjekata i koji preduvjeti moraju biti ispunjeni da bi došlo do razmjene. Sada se postavlja pitanje na koji način dvije strane određuju vrijednost pojedinih objekata, odnosno kako mogu biti sigurni da je objekt kojega se odriče prvi jednake vrijednosti kao objekt kojega se odriče drugi. Odgovor na to pitanje kod Simmela leži u novcu koji je prema njegovom mišljenju „ništa drugo do čista forma razmenljivosti, on ovaploćuje element ili funkciju kod stvari, zahvaljujući kojoj su one ekonomske, i koja, doduše, ne čini njihov totalitet, ali čini njegov“ (Simmel, 2004:106).

Vrijednost jednog objekta koja je određena željom za tim objektom stoji u odnosu s vrijednosti drugog, također poželjnog, objekta. Novac je, prema tome, „osamostaljeni izraz tog odnosa“ (Simmel, 2004:92). Uloga novca se prema Simmelu sastoji u tome da izražava međusobni odnos između objekata odnosno predmeta razmjene. Novac je „vidljiv simbol“ (Simmel, 2004:92) koji utjelovljuje razmjenski odnos između predmeta. Upravo ta funkcija novca omogućuje razmjenu, a novčana je cijena „mjera razmjernosti“ (Simmel, 2004:92).

Dakle, ključno mjerilo za određivanje vrijednosti je želja. No da bi to mjerilo postalo objektivno, potrebna je i treća strana, odnosno treći subjekt koji želi isti predmet. Na taj način nastaje jedna objektivna vrijednost koja se naposljetku može mjeriti novcem i izraziti novčanom cijenom. Ta funkcija novca omogućuje razmjenu do koje dolazi zato što se prva i druga strana mogu pouzdati u cijenu koju potvrđuje želja trećega. Vrijednost stoga nije svojstvo nekog objekta ili robe, nego je određena snagom želje subjekta. Ona je shodno tome relativna, a ne apsolutna. Što se cijene tiče, ona se, kaže Simmel, „poklapa s ekonomski objektivnom vrednošću“ (Simmel, 2004:57). Vrijednost, a time i cijena nastaje zbog želje triju

subjekata za određenim predmetom, a cijena ovisi o tome koliko je ta želja jaka. U pravilu je želja za rijetkim predmetima veća. Zato postojeća količina predmeta najčešće određuje cijenu. Dakle, riječ je o jednoj društveno utvrđenoj vrijednosti predmeta koja se može mjeriti u novcu. Novac je za Simmela jedno mjerilo za vrijednosti, sredstvo razmjene pa i vidljiv simbol.

Dosad je utvrđeno da je novac simbol relativnih vrijednosti i da izražava vrijednosnu relaciju među stvarima. No tu priča ne završava. Simmel se također pita je li novac vrijednost sam po sebi, tj. ima li on vlastitu vrijednost.

5.2. Dvostruka uloga novca

Polazište za razmatranje dvostruke uloge novca je pitanje koje Simmel postavlja: „[...] da li je novac – da bi obavljao svoje usluge: merenje, razmena, predstavljanje vrednosti – i sam neka vrednost i mora biti vrednost, ili bi za obavljanje tih usluga bilo dovoljno da on, bez ikakve posebne supstancijalne vrijednosti, bude samo znak i simbol, kao kakav računski žig, koji predstavlja vrednost, a da nema s njima jednaku suštinu“ (Simmel, 2004:107). Simmel na to pitanje odgovara tako što novac najprije promatra kao puko sredstvo razmjene. Svaka se vrijednost nekog predmeta može izraziti u novcu te se shodno tome svaki predmet može zamijeniti za novac. Novac više nije samo neko sredstvo kojim se dolazi do određenih predmeta, nego je on glavno sredstvo za prisvajanje tih predmeta. Novac tako razvija vlastitu vrijednost jer želja za samim novcem umjesto za predmetima raste budući da on predstavlja sredstvo kojim se može gotovo sve kupiti. Tu Simmel uvodi pojam „dvostruke uloge novca“ ili, kako bi on rekao, „dvojakost uloga novca“ (Simmel, 2004:94) kojim želi pokazati da novac nije samo simbol relativnih vrijednosti, nego je i sam „jedna konkretna i singularna vrijednost“ (Simmel, 2004:95). Ili drugim riječima: „[...] dvojaka uloga novca je u tome što on,, s jedne strane, odmerava vrednosne odnose među robama koje se razmenjuju, dok, s druge strane, sam ulazi u razmenu s njima, tako predstavljajući veličinu koju treba meriti [...]“ (Simmel, 2004:95).

Nadalje, Simmel smatra da novac ima i neke praktične funkcije za razliku od njegovog idejnog i filozofskog značenja. U tom kontekstu spominje sljedeće funkcije novca o kojima će se u daljnjem tekstu govoriti: olakšavanje prometa, mobiliziranje vrijednosti te njihovo kondenziranje.

5.3. Ostale funkcije novca

Pod „olakšavanje prometa“ Simmel podrazumijeva najprije „udobnost i praktičnost za rukovanje“ (Simmel, 2004:183). Najviša svrha novca je da omogući „podobnost pri razmjeni dobara“ (Simmel, 2004:183) jer je „nepodoban novac kao namirnica koja nije za upotrebu, ili odjevni predmet koji nije za nošenje“ (Simmel, 2004:183). Novac zbog svoje praktičnosti olakšava promet odnosno razmjenu. U novčanoj privredi dolazi do lakše razmjene ekonomskih vrijednosti. Budući da je novac općepriznato sredstvo razmjene, odnosi razmjene lakše se uspostavljaju uz smanjenje utroška snage ili energije. Tu je zapravo riječ o smanjenju transakcijskih troškova.

Na funkciju „olakšavanja prometa“ nadovezuje se sljedeća funkcija novca, a to je „mobilizacija vrijednosti“. Simmel smatra da povećanje potražnje za robom ne vodi samo do povećanja cijene, nego naročito do povećanja ponude. Novac omogućava „ubrzanje opticanja vrijednosti“ (Simmel, 2004:188) potičući ekonomsku aktivnost i stupanje pojedinaca u uzajamne odnose.

Još jedna praktična funkcija novca je u tome da „kondenzira vrijednosti“ (Simmel, 2004:192). Riječ je o tome da se imovina u novcu za razliku od materijalne imovine može lakše transferirati što pak omogućuje najveću moguću uštedu energije. Stoga novac „minimumom novog utroška energije omogućava maksimum rezultata“ (Simmel, 2004:194). Kondenzacijska funkcija novca je da u „najkraćem i najsazetijem vidu izražava vrijednosti stvari“ (Simmel, 2004:194). Kod svih ostalih ekonomskih dobara, kaže Simmel, postoji granica zasićenosti. Ljudi razmjenjuju predmete i robu kako bi dobili one predmete koje žele. Motivacija za njihovo djelovanje je predodžba o zadovoljenju potreba i postizanju užitka. Kada su te potrebe zadovoljene i željeni predmet prisvojen, motivacija nestaje te povoda za daljnje djelovanje više nema. No u pogledu novca Simmel zaključuje da takva granica zasićenosti ne postoji zbog „bezgraničnosti ljudskog htjenja“ (Simmel, 2004:214). Stoga gomilanje novca ima smisla jer se novac može upotrijebiti za stjecanje bilo kojih vrijednosti, bilo kada.

Dakle, novac olakšava i potiče razmjenu zbog svoje podobnosti i praktičnosti te štedi energiju tako što kondenzira vrijednosti. Zbog tih praktičnih funkcija novca koje proizlaze iz njegove dvostruke uloge i suštine još jednom postaje jasno zašto je novac nešto više od pukog simbola. Novac je sam po sebi vrijednost jer ima uloge i funkcije kao nijedno drugo sredstvo.

5.4. Novac kao apsolutno sredstvo

Simmel pred kraj analitičkog dijela knjige novac naziva „apsolutnim sredstvom“ koje za većinu ljudi postaje „apsolutna svrha“: „[...] to što je on apsolutno *sredstvo* i upravo zato psihološki za većinu ljudi postaje apsolutna *svrha*, to njega na osoben način čini simbolom u kojem su, takoreći, okamenjeni oni veliki regulativi praktičnog života“ (Simmel, 2004:238). Drugim riječima, novac za Simmela postaje svrha sama po sebi i apsolutno je sredstvo jer služi za postizanje najrazličitijih ciljeva i svrha. Značenje novca je u tome što „predstavlja najveći i najpotpuniji primjer za psihološko uzdizanje sredstava u svrhe“ (Simmel, 2004:242).

U svojoj ulozi kao apsolutno sredstvo novac ima važne društvene implikacije. To su prije svega „vrijednosni plus novca“ i „superadditum bogatstva“, na što ću se sad osvrnuti.

5.4.1. Vrijednosni plus novca

Poznato je da onaj tko ima novac, ima mogućnost izbora, a ta mogućnost kod Simmela proizlazi iz „mogućnosti neograničene primjene novca“ (Simmel, 2004:213). Ta mogućnost izbora između kvalitativno različitih predmeta i mogućnost određivanja trenutka razmjene ili kupnje vodi do jednog psihološkog porasta vrijednosti novca koju Simmel naziva „vrijednosnim plusem novca“ (Simmel, 2004:213). Tu dodatnu vrijednost koja se pripisuje novcu na temelju njegovih funkcija Simmel objašnjava na sljedeći način: „Izbor koji on nudi nije, kao kod svih drugih dobara, specifično ograničen; i, u slučaju bezgraničnosti ljudskog htenja, uvek mnoštvo mogućih upotreba ulazi u konkurenciju za svaku raspoloživu novčanu količinu; tako da, pošto se odluka, ipak, kao što je i racionalno, uvek tiče najpoželjnijeg dobra, procena novca u svakom datom trenutku mora biti jednaka proceni onog najvažnijeg interesa, koji tog trenutka postoji“ (Simmel, 2004:214).

Drugi aspekt vrijednosnog plusa novca je mogućnost odabira trenutka u kojem će se novac upotrijebiti. Simmel smatra da vrijednost novca dodatno raste tako što se „može, ali ne mora odmah upotrijebiti“ (Simmel, 2004:214). Dok je u naturalnoj razmjeni čest slučaj bio obezvređivanje određenih objekata razmjene zbog truljenja ili neupotrebljivosti u određenom godišnjem dobu, kod novca kao objekta razmjene to nije slučaj jer je to naprosto nemoguće. Taj će odnos Simmel pojasniti na primjeru jedne razmjene u kojoj se ljeti svježe ribe „mijenjaju za krzno koje se može nositi tek u zimu“ (Simmel, 2004:215). Vrijednosni plus novca zapravo znači da je onaj tko posjeduje novac kojim stupa u razmjenu u prednosti. U

jednom razvijenom novčanom gospodarstvu su svi predmeti dostupni za novac te zbog toga radije posjedujemo novac umjesto pojedinih predmeta ukoliko su zadovoljene naše osnovne životne potrebe.

5.4.2. Superadditum bogatstva

„Superadditum bogatstva“ obuhvaća kvalitativnu dimenziju novca i podrazumijeva favoriziranje bogatih nad siromašnima jer je „bogatstvo neka vrsta moralne zasluge“ (Simmel, 2004:219). Taj se odnos očituje i u jeziku jer se za imućni ljudi slove kao „pristojniji“ ili „bolja publika“. Činjenica jest da onaj tko ima novac uživa određene povlastice, na višem je položaju i ne mora brinuti o cijeni robe koju želi kupiti: „Bogataš uživa prednosti, čak preko uživanja u onome što sebi može konkretno da pribavi za svoj novac“ (Simmel, 2004:219).

Već sam govorila o mogućnosti izbora koju novac nudi. No jasno je da ta mogućnost nije u jednakoj mjeri dana svakom pojedincu. Bogatiji uživaju veću slobodu u trošenju svog novca od siromašnijih jer im veći imetak omogućava veću mogućnost izbora. Na opseg superaddituma bogatstva utječe ukupan položaj njegovog vlasnika budući da sloboda i mogućnost izbora raste što je lakše zadovoljiti osnovne životne potrebe: „U suštini tog superaddituma, ukoliko je on tačno protumačen, leži to da on mora da se ispolji utoliko jače ukoliko je pomenuta šansa i sloboda izbora njegove upotrebe potpunije ostvarljiva posredstvom ukupnog položaja njegovog vlasnika“ (Simmel, 2004:221). S druge strane, siromah koji možda i ima novca, ima samo mali dio one slobode izbora koju ima bogataš „jer je njegov novčani prihod, budući da je dovoljan sam za životnu nuždu, unapred determinisan, te ostavlja sasvim male mogućnosti za izbor između mogućnosti njegove upotrebe“ (Simmel, 2004:221).

Nadalje, Simmel govori o jednom zanimljivom, mogli bismo reći, pravilu, koji naziva „zakonom konzumativnog ograničenja cijena“ koji se poput superaddituma tiče odnosa između bogatih i siromašnih. Mnoga dobra su prisutna u tolikoj količini da ih ne mogu potrošiti ni najsolventnije društvene skupine. Stoga je cijenu tih dobara potrebno prilagoditi platnoj sposobnosti siromašnijih slojeva da bi se uopće mogla prodati. Time su pak bogati opet u prednosti nad siromašnima jer za zadovoljenje temeljnih životnih potreba plaćaju nižu cijenu te im tako ostaje više novca koji mogu trošiti na, primjerice, luksuz: „Ta činjenica znači ogromnu prednost za imućnoga [...] Kad ovaj sam morao da izda proporcionalno isto

toliki deo svog dohotka za najprimarnije potrebe (za hranu, stanovanje, odeću), kao što to mora siromah, njemu bi pak, uzeto u apsolutnim iznosima, preostajalo više za želje luksuza nego ovome“ (Simmel, 2004:221-222).

Još jedna prednost koju uživa bogataš u odnosu na siromaha tiče se samog uživanja u kupljenim predmetima koje kod bogataša nije zasjenjeno „pitanjem novčane žrtve“. Radi se o tome da siromah zbog ograničenih finansijskih sredstava mora prije svake kupnje „gledati na svaku kunu“ i dobro razmisliti na što će potrošiti svoj novac dok se prednost bogataša za Simmela očituje „u vidu lakoće, neposrednosti, neskrenosti sticanja i uživanja“ (Simmel, 2004:223).

5.5. Uloga povjerenja u ekonomskom životu

Simmelov koncept povjerenja u ekonomskom životu je utoliko važan što povjerenje za njega predstavlja temelj razmjenskih odnosa. Bez povjerenja, tvrdi Simmel, društvo ne može postojati: „Kao što bi bez vere ljudi jednih u druge došlo do raspada društva uopšte – jer koliko su malobrojni odnosi stvarno zasnovani na tome šta jedan dokazivo zna o drugome, koliko njih bi ikako trajali da vera nije isto toliko jaka i često jača od racionalnih dokaza i čak očevidnosti! – tako bi bez te vere došlo do sloma novčanog prometa“ (Simmel, 2004:169). Drugim riječima, Simmel smatra da se svaka novčana transakcija temelji na povjerenju i da će ona propasti ako povjerenja nema (Swedberg, 2006:248).

Iako Simmel govori i o povjerenju na međuljudskoj razini koje je neophodno da bi došlo do razmjene među pojedincima, njegov se koncept povjerenja prvenstveno odnosi na povjerenje javnosti prema državnim i društvenim institucijama koje „kuju“ novac i osiguravaju njegovu prihvatljivost: „I tu je neophodni i odlučujući element: *non aes sed fides* – poverenje u privredni krug da će nam od dati kvantum vrednosti ponovo, bez ikakve štete, zameniti za privremenu vrednost koja je za to dobijena [...]“ (Simmel, 2004:169).

Nakon što je ustanovio da povjerenje mora biti „jednako jako ili jače od racionalnih dokaza i osobnih opažanja“, Simmel daje primjer za jednu vrstu povjerenja koja „nije ništa drugo do umanjeno induktivno znanje“ (Simmel, 2004:170). Primjer je zemljoradnik koji vjeruje da će njegovi usjevi rasti i trgovac koji vjeruje da će javnost željeti njegovu robu jer je „činjenica da ako se nešto već prije dogodilo, vjerojatno će se dogoditi i ubuduće“ (Swedberg, 2006:22). No postoji i druga vrsta povjerenja, posebice zapažena u poslovima povezanim s

kreditom koju naziva „kvazireligijskim vjerovanjem“ koje nije utemeljeno na iskustvu kao prvi oblik vjerovanja (Swedberg, 2006:22).

Simmelovo razmatranje uloge povjerenja u ekonomskom životu odvija se zapravo unutar jedne rasprave o prijelazu s materijalnog na kreditni novac koji je „znatno manje radikalna nego što to izgleda“ (Simmel, 2004:170) s obzirom da ne samo novčana privreda, nego i svaka privreda općenito počivaju na povjerenju.

6. Uloga novca u razvoju individualne slobode

Raspravom o ulozi novca u razvoju individualne slobode prelazimo na drugi, sintetički dio *Filozofije novca* u kojoj Simmel detaljnije raspravlja o ulozi novca u društvu. Prije svega, novac povećava individualnu slobodu. Postupan prijelaz iz naturalne u novčanu privredu, tvrdi Simmel, doveo je do povećanja individualne slobode. Svoju argumentaciju započinje tako što razlikuje tri stupnja razvoja novčane privrede u okviru kojih objašnjava povijesni razvoj obaveza i sloboda radnika, od robovlasničkog odnosa u kojem je sloboda obveznika odnosno roba sasvim sputana i u kojem se „obaveza uopće ne odnosi na neko objektivno određeno postignuće, nego na samog onog tko ga ostvaruje“ (Simmel, 2004:302), preko feudalizma koji uključuje obavezu na jedan određen proizvod rada „gdje učinak obavezuje na protuučinak“ (Simmel, 2004:303), do kapitalizma u kojem je ličnost potpuno odvojena od proizvoda i u kojem se „naturalno davanje zamjenjuje davanjem u novcu“ (Simmel, 2004:304).

Simmel ide i korak dalje tako što analizira odnose zavisnosti ili međusobne ovisnosti u okviru novčanoprivrednih odnosa. Iako novčana privreda omogućuje veću individualnu slobodu, ona ujedno vodi do povećanja broja zavisnosti. Podrijetlo toga, smatra Simmel, leži u modernoj podjeli rada „koja dovodi, isto tako, do porasta broja zavisnosti, kao što i ličnosti čini nevidljivima iza njihovih funkcija, jer upravo dopušta delovanje samo jedne njihove strane, uz uzmicanje svih drugih, čije zajedništvo tek i čini ličnost“ (Simmel, 2004:316). U naturalnoj je privredi pojedinac bio ovisan samo o jednom određenom broju osoba te je kvaliteta odnosa stajala iznad kvantitete jer su sudionici u te odnose unosili svoju ličnost. Nasuprot tome je podjela rada dovela do pobjede kvantitete nad kvalitetom i depersonalizacije odnosa, broj zavisnosti se povećao jer se krug naših potreba proširio. Tu se vraćamo novcu koji igra glavnu ulogu u modernim odnosima zavisnosti „budući da novac, s jedne strane,

svojom beskonačnom elastičnošću i deljivošću, omogućava pomenuto mnoštvo ekonomskih zavisnosti, a s druge strane, svojom indiferentnom i objektivnom suštinom pomaže udaljavanje personalnog elementa iz odnosa među ljudima“ (Simmel, 2004:317). No ta depersonalizacija odnosa ne smije nas navesti da pomislamo kako je individualna sloboda sinonim za potpunu nezavisnost od drugih pojedinaca (Frisby, 1984:104) jer „individualna sloboda nije čisto unutrašnje svojstvo jednog izoliranog subjekta“ (Simmel, 2004:319), već je „sloboda u socijalnom smislu [...] odnos između ljudi“ (Simmel, 2004: 321). Uloga novca je u tom procesu, prema tome, dvoznačna budući da „novac stvara vezu među ljudima, ali ljude ostavlja izvan njih“ (Simmel, 2004:325).

Nadalje, Simmel smatra da podjela rada utječe i na razvoj radnog odnosa koji zbog rastuće objektivnosti unutar odnosa zavisnosti poprima bezličan karakter. U vezi s tim spominje najamni rad kao krajnju točku jednog povijesnog razvoja radnog odnosa (Lichtblau, 2000:31). S jedne strane je radniku omogućeno da svoju radnu snagu na tržištu ponudi kao „autonomni pravni subjekt“ (Lichtblau, 2000:31), čime se osjećaj vlastite vrijednosti kod modernog radnika povećava jer „on sebe više ne osjeća kao potčinjenu osobu, nego daje samo tačno utvrđen učinak, i to učinak koji je tako tačno utvrđen na osnovu novčanog ekvivalenta [...]“ (Simmel, 2004:365). No s druge strane Simmel najamne radnike naziva „prerušanim robovima“ (Simmel, 2004:320) jer kao „robovi objektivnog procesa proizvodnje“ (Simmel, 2004:320) ulaze u potpuno novi oblik zavisnosti zbog surovosti i prinudnosti rada.

U okviru rasprave o individualnoj slobodi Simmel se dotiče i društvenih skupina odnosno udruženja tvrdeći da novac omogućava i olakšava participaciju pojedinaca u raznim društvenim skupinama istovremeno, a da njihova ličnost ostaje izvan tih skupina. Dok je „srednjovjekovna korporacija uključivala cijelog čovjeka [...] novčana privreda omogućila je bezbroj asocijacija, koje su od svojih članova ili zahtijevale samo novčane priloge, ili bile usmjere samo na novčani interes“ (Simmel, 2004:375-376). Umjesto da sudjeluje u samo jednoj skupini cijelom svojom ličnošću, pojedinac može svoj novac uložiti u neku skupinu i tako osigurati bezlično ostvarenje određenih ciljeva radi kojih je skupina i osnovana (Lukić, 1987:80).

Dakle, širenjem i porastom broja društvenih skupina i krugova u kojima pojedinac sudjeluje, njegova se sloboda proširuje, a ličnost razvija. U tom kontekstu Simmel govori i o tzv. „križanju društvenih krugova“ u kojem individualnost pojedinca dolazi do izražaja (Lichtblau, 2000:33).

7. Racionalizacija i intelektualizacija života

Pojam racionalizacije i intelektualizacije života odlika je modernog društva. Iako je racionalizacija života prisutna u gotovo svim područjima ljudske djelatnosti, ipak svoj najpotpuniji izraz dobiva u ekonomskom životu i djelatnostima (Faught, 1985:165). U nastojanju da dubinski zahvati neke od velikih procesa modernosti i Simmel je svojedobno uočio i u *Filozofiji novca* iznio kako je racionalizacija posredstvom novca kao „indiferentnog oruđa ekonomskog kretanja“ (Simmel, 2004:217) postala gotovo jedna vrsta svjetonazora po kojem je život pojedinaca podređen kalkulaciji, mjerenju, svođenju kvalitativnih vrijednosti na kvantitativne. U krajnjoj liniji je to, tvrdi Simmel, posljedica pojave novčane privrede koja „sama od sebe izaziva nužnost neprekidnih matematičkih operacija u svakodnevnom prometu. Život mnogih ljudi ispunjen je takvim određivanjem, vaganjem, računanjem, svođenjem kvalitativnih vrednosti na kvantitativne“ (Simmel, 2004:503).

Poput Webera, i Simmel je naglasio da racionalizacija zahtijeva „atrofiju emocija u društvenim odnosima“ da bi se mogli stvoriti uvjeti za proračunljive i racionalne društvene odnose (Faught, 1985:165). Racionalizacija uključuje i intelektualizaciju života do koje dovodi novac i koja uključuje, slično kao racionalizacija, zanemarivanje i potiskivanje emocija u korist logike i činjenica. Drugim riječima, intelektualnost nije ništa drugo nego „subjektivno predstavljanje objektivne organizacije svijeta“ (Kalanj, 2005:222). Simmela prije svega zanima kako procesi intelektualizacije i racionalizacije utječu na moderan stil života. Njihov najjasniji izraz vidi u velegradu i mentalitetu njegovih građana. Analizirajući obrasce ponašanja i oblike društvene interakcije koji su karakteristični za život u velegradu, Simmel zaključuje da na mjesto emocija i emocionalnih elemenata stupa razum. Površnost i nestalnost brojnih susreta te mnoštvo podražaja s kojima se pojedinac svakodnevno susreće zahtijeva jedan način obrade doživljaja u kojem reakcije vođene razumom nadilaze emocionalne reakcije (Lichtblau, 2000:39). Takav razumom vođeni stil ponašanja koji u velegradu dominira omogućuje da pojedinac iz jedne veće distance i s rezerviranošću reagira na mnoštvo socijalnih kontakata i susreta, nauštrb emocionalnih veza (Lichtblau, 2000:39). A ovako je to izrazio Simmel: „Na taj način nastaje, kako rekosmo, neka unutrašnja barijera među ljudima, koja, međutim, jedina omogućava modernu formu života. Uzajamna zbijenost i šarolika zbrka velegradskog opštenja bili bi prosto nepodnošljivi bez pomenutog psihološkog distanciranja. To što smo mi toliko pritešnjeni u ogromnom broju ljudi, kako to izaziva sadašnja gradska kultura sa svojim komercijalnim, stručnim, društvenim opštenjem – dovelo

bi modernog, osetljivog i nervoznog čoveka do potpunog očajanja, kad pomenuto objektiviranje karaktera ne bi sobom nosilo neku unutrašnju granicu i rezerviranost“ (Simmel, 2004:546-547). Moderan velegradski čovjek je nezavisan i u objektivnoj je vezi s radnicima, suradnicima, isporučiteljima robe itd. jer se njihov odnos sveo na novcem posredovani odnos koji omogućuje stvaranje jedne funkcionalne distance između ljudi (Simmel, 2004:321).

8. Tragedija moderne kulture

Simmelova se sociologija, između ostalog, odlikuje autorovim zanimanjem za probleme moderne kulture. Osim što se u brojnim esejima bavio temom kulture, u *Filozofiji novca* je po prvi put predstavio jednu teoriju kulture obilježene rastućim jazom između objektivne i subjektivne kulture kao posljedice otuđujućeg učinka podjele rada i novčane privrede (Frisby, 1984:110). U tom jazu Simmel vidi „tragediju kulture“, čije je glavne postavke nekoliko godina kasnije iznio u djelu *Kontrapunkti kulture*.

Ono što ga je posebno u *Filozofiji novca* zanimalo jest kako novčana privreda i kapitalizam utječu na kulturu označavajući je kao „one usavršenosti, one oduhovljene forme života, rezultate unutrašnjeg i spoljašnjeg rada na njemu“ (Simmel, 2004:506). Za Simmela pojam kulture obuhvaća i kultiviranje prirode i kultiviranje čovjeka: „Kultivišući stvari, tj. uzdižući meru njihove vrednosti iznad one koju nam je postigao njihov prirodni mehanizam, mi kultiviramo i sebe same: to je isti onaj proces uzdizanja vrednosti koji polazi od nas i u nas se vraća, i koji zahvata prirodu izvan nas ili prirodu u nama“ (Simmel, 2004:507). U tom pogledu Simmel razlikuje subjektivnu i objektivnu kulturu odnosno „kulturu ljudi“ i „kulturu stvari“ (Simmel, 2001:23). Ključno pitanje koje Simmel postavlja je u kakvom su odnosu subjektivna i objektivna kultura. Pritom razlikuje dvije faze kulturnog razvoja. U prvoj fazi objektivna kultura još nije u značajnoj mjeri nadvladala subjektivnu dok u drugoj fazi objektivna kultura dobiva sve veću nadmoć nad subjektivnom (Lichtblau, 2000:46). Preduvjet za takvo osamostaljivanje objektivnih kulturnih sadržaja Simmel vidi u sve većoj podjeli rada „kako u proizvodnji, tako i u potrošnji“ (Simmel, 2004:516).

U nastojanju da objasni spomenuti jaz između subjektivne i objektivne kulture, Simmel ne poseže za izrazom otuđenje, nego radije koristi pojam objektivacija (Kalanj, 2005:228). Uznapredovalu podjelu rada smatra glavnim uzrokom otuđenja radnika od proizvoda njegova rada. No dok je Marx više bio usredotočen na političku i ekonomsku

dimenziju otuđenja, Simmel otuđenje analizira u kontekstu modernog kulturnog razvoja razvijajući tako jednu teoriju kulturne alijenacije (Frisby, 1984:107). Čitav stil života određen je odnosom između subjektivne i objektivne kulture. Proizvod rada se sve više odvaja od radnika koji se više ne može prepoznati u vlastitom proizvodu. Otuđenje radnika raste i zbog „razdvajanja radnika od sredstva njegova rada“ (Simmel, 2004:518) budući da je funkcija kapitalista „da stiče, organizuje, razdeljuje sredstva za rad, ta sredstva imaju za radnika sasvim drugi objektivitet od onoga koji moraju imati za takvoga ko radi na vlastitom materijalu i vlastitim oruđem“ (Simmel, 2004:518). Taj se proces dalje nastavlja i razdvajanjem samog rada od radnika „jer to je značenje pojave koja se označava time što je radna snaga postala roba“ (Simmel, 2004:518). Takvom modernom industrijskom načinu proizvodnje Simmel suprotstavlja nastanak umjetničkog djela koji nije obilježen otuđujućim učincima društvene diferencijacije. Umjetnik se u svojem umjetničkom djelu prepoznaje jer ga je stvorio vlastitim rukama unoseći vlastitu ličnost u umjetničko djelo koje je za Simmela „najzatvorenije jedinstvo“ gdje „zatvorenost umetničkog dela znači da u njemu dolazi do izražaja neko subjektivno duševno jedinstvo; umetničko delo zahteva samo jednog čoveka, ali njega potpuno, sa svom njegovom najdubljom suštinom“ (Simmel, 2004:517).

Dakle, dok objektivna kultura sve više raste, subjektivna stagnira tako da „atrofija individualne kulture nije ništa drugo do posljedica hipertrofije objektivne kulture“ (Kalanj, 2005:225). Glavni razlog osamostaljenja proizvoda ljudskog duha koji poprimaju oblik objektivne kulture i ekonomskog otuđenja Simmel vidi u kapitalističkom načinu proizvodnje, pri čemu je to ekonomsko otuđenje za njega poseban oblik jednog općeg kulturnog otuđenja (Lichtblau, 2000:48).

9. Zaključak

Simmelova *Filozofija novca* je nedvojbeno zanemaren klasik. Možda razlog leži u samom naslovu koji je mnoge naveo na zaključak da je riječ o jednom metafizičkom radu, a ne o jednom značajnom doprinosu kulturnoj i ekonomskoj sociologiji. Simmel je često kritiziran zbog „neznanstvenog“ pristupa, esejističkog stila i bavljenja naoko banalnim društvenim pojavama. No ja bih rekla da je njegov pristup jedinstven i u ovom slučaju transdisciplinaran zbog ispreplitanja filozofskih, psiholoških, socioloških i ekonomskih razmatranja novca.

Simmel je, uz Marxa, jedan od rijetkih autora koji se na širokoj društveno-teorijskoj razini bavio fenomenom novca. Njegova originalnost leži u tome što novac doživljava i shvaća kao ključnu značajku razvoja kulture koja je determinirana procesom racionalizacije. Dok je za ekonomiste novac samo sredstvo razmjene, za Simmela je on mnogo više od toga: on je središte svih ljudskih interesa, jedan vidljiv simbol koji stvara veze među ljudima i čija se kvaliteta zapravo sastoji u njegovoj kvantiteti.

Razmatrajući glavne postavke *Filozofije novca* mogli smo vidjeti da su u njoj sadržane analize osnovnih pojmova ekonomije, osobito u analitičkom dijelu čija prva dva poglavlja o vezi između vrijednosti i novca te supstancijalnoj vrijednosti novca „čine ekonomsku suštinu knjige i čine Simmela ekonomistom“ (Riese, u: Simmel, 2004:593). Prema Simmelovoj subjektivnoj teoriji vrijednosti, vrijednost nije osobina predmeta ili svojstvo stvari, nego naš sud o njima koji proizlazi iz jednog psihološkog procesa zvanog vrednovanje. Svako ekonomsko djelovanje izvire iz želje za određenim predmetima, tvrdi Simmel, a ta želja vodi do razmjene kao najprimitivniji oblik socijalizacije u kojoj neizostavnu ulogu igra novac kao mjerilo vrijednosti i sredstvo plaćanja. Svođenje funkcije novca na razmjenski odnos subjekt-objekt počiva na neoklasičnoj ekonomiji (Riese, u: Simmel, 2004:591). No novac s razvojem trgovine i razmjene gubi svoju supstancijalnu vrijednost i postaje sve više novac sa čisto funkcionalnom vrijednošću. Neizostavan pojam koji se još spominje je povjerenje kao ključan čimbenik širenja novca pomoću tržišne ekonomije.

U sintetičkom dijelu knjige, kao što smo vidjeli, Simmel detaljnije raspravlja o društvenoj moći novca i njegovom utjecaju na pojedinca i društvo. Novac se ovdje dovodi u vezu s individualnom slobodom koja je pak čvrsto povezana s novčanom ekonomijom jer novac povećava slobodu ličnosti koja se oslobađa krutih društvenih veza što ima za posljedicu depersonalizaciju odnosa. Isto tako, rast novčane ekonomije za sobom povlači povećanje racionalnosti, kvantitativno nadvladava kvalitativno.

Iako Simmel u sociologiji zauzima važno mjesto kao jedan od velikih začetnika sociologije, osobito formalne, suvremenim je ekonomistima gotovo nepoznat. Budući da je pripremio put modernoj ekonomskoj teoriji i da se ubraja među začetnike ekonomske sociologije, nipošto ga se smije zanemariti u daljnjim teorijskim radovima na ovom području.

10. Literatura

- Altmann, S. P. (1903) Simmel's philosophy of money. *American Journal of Sociology*, 9:46-68.
- Deflem, M. (2003) The sociology of the sociology of money: Simmel and the contemporary battle of the classics. *Journal of Classical Sociology*, 3 (1):67-96.
- Faught, J. (1985) Neglected affinities: Max Weber and Georg Simmel. *British Journal of Sociology*, 36 (2):155-174.
- Frisby, D. (1984) *Georg Simmel*. Chichester: Ellis Horwood.
- Kalanj, R. (2005) *Suvremenost klasične sociologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Lichtblau, K. (2000) Zur Philosophie des Geldes. Hagen: Fernuniversität, Fachbereich Erziehungs-, Sozial- und Geisteswissenschaften.
- Lukić, R. (1987) *Formalizam u sociologiji*. Zagreb: Naprijed.
- Marinković, D. (ur.) (2008) *Georg Zimmel : 1858-2008*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Preisinger, A (2007) Geld, Geist und Gesellschaft. Eine Einführung in Georg Simmels „Philosophie des Geldes“. *Humanwirtschaft*, 5:14-17.
- Ritzer, G. (1997) *Suvremena sociologijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Simmel, G. (2001) *Kontrapunkti kulture*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Simmel, G. (2004) *Filozofija novca*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Swedberg, R. (1994) Money and the modern mind: Georg Simmel's philosophy of money. *Acta Sociologica*, 37 (2):214-216.
- Swedberg, R. (2006) *Načela ekonomske sociologije*. Zagreb: MATE: Zagrebačka škola ekonomije i managementa.

11. Sažetak

Predmet rada je ekonomska sociologija Georga Simmela s fokusom na njegovu najpoznatije djelo *Filozofija novca*. No unatoč naslovu koji nas navodi da ovo djelo svrstamo među filozofske radove, važno je napomenuti da je ono ujedno i temelj teorijskih radova ekonomske sociologije. Simmel, prema tome, spada među najznačajnije, ali i zanemarene ličnosti klasične ekonomske sociologije. Nakon kratkog i sažetog pregleda Simmelove sociologije u ovom su se radu analizirale glave postavke i sociološka pitanja koja se tiču novca kao društvenog fenomena i sredstva razmjene. Budući da je Simmelova teorija novca u sociologiji dosad relativno zanemarena i o samom se autoru piše relativno malo, osobito u Hrvatskoj, smatram da je bilo važno pokazati relevantnost Simmelove teorije za suvremenu ekonomsku teoriju te kako je ovaj autor 'esejističkim' pristupom objasnio nastanak, ulogu i društvenu moć novca te temeljnu strukturu modernog društva koja se odražava upravo u novcu.

Ključne riječi: Ekonomska sociologija, novac, racionalizacija, Simmel, vrijednost

Summary

The subject of this paper is the economic sociology of Georg Simmel, with a focus on his most famous work, *The Philosophy of Money*. But despite its title which leads us to consider this work as philosophical, it is important to mention that it is also the basis of theoretical works in the field of economic sociology. Therefore, Simmel is one of the most important but neglected figure of classical economic sociology. After a brief and concise review of Simmel's sociology, the main settings and sociological issues related to money as a social phenomenon and the means of exchange were analysed in this paper. Since Simmel's theory of money in sociology is hitherto relatively disregarded as well as Simmel himself, especially in Croatia, I think that it was important to demonstrate the relevance of Simmel's theory to contemporary economic theory and how he explained, with an 'essayistic' approach, the role and social power of money as well as the basic structure of modern society that is reflected in money.

Keywords: Economic sociology, money, rationalization, Simmel, value